

УДК 331.5.001

Павлюк Т.І.

кандидат економічних наук, доцент
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ

IS SOCIO-ECONOMIC ESSENCE OF LABOUR-MARKET

АНОТАЦІЯ

У статті на основі комплексного підходу систематизовано висновки різноманітних теорій, які відображають еволюцію, зміст і сутність функціонування ринку праці. Висвітлено часто діаметрально протилежні за змістом думки які значною мірою пояснюють різні тлумачення самого поняття «ринку праці» та «ринку робочої сили».

Ключові слова: ринок, ринок праці, праця, ринок робочої сили, товарно-грошові відносини, економічна теорія, товар.

АННОТАЦІЯ

В статті на основі комплексного підходу систематизовані висновки різноманітних теорій, які відображають еволюцію, зміст і сутність функціонування ринку праці. Висвітлено часто діаметрально протилежні за змістом думки які значною мірою пояснюють різні тлумачення самого поняття «ринку праці» та «ринку робочої сили».

Ключевые слова: рынок, рынок труда, труд, рынок рабочей силы, товарно-денежные отношения, экономическая теория, товар.

ANNOTATION

In the article on the basis of complex approach the conclusions of various theories, which represent an evolution, maintenance and essence of functioning of labour-market, are systematized. Opposite on maintenance opinions are reflected often diametrically which explain different interpretations of concept «labour-market» or «market of labour force to a great extent».

Keywords: market, labour-market, labour, market of labour force, commodity-money relations, economic theory, commodity.

Постановка проблеми. В умовах сучасних розвинутих економічних відносин ринок праці займає важливе місце. З одного боку, він є елементом економічної системи і від ефективності його функціонування залежить національне благополуччя, стабільність суспільства і ефективність соціально-економічних перетворень. У той же час, виступаючи самостійною системою, він опосередковує вплив цього розвитку на добробут населення і характер багатьох соціальних процесів, посилюючи чи згладжуючи соціальні процеси та протиріччя які виникають.

Сучасний стан української економіки розглядається як початок майбутнього стійкого соціально-економічного розвитку, успіх якого неможливо представити без ефективного функціонування ринку праці. Його розвиток відбувається поряд з іншими ринками ресурсів, що представляють невід'ємну частину процесу становлення соціально-орієнтованої ринкової економіки, в якій головною рушійною силою стала матеріально-забезпечена, освічена, висококваліфікована людина.

Актуальність теми дослідження посилюється і тією обставиною, що суб'єкти ринку праці ще лише нагромаджують досвід функціонування в нових економічних умовах. У зв'язку з цим багато виникаючих проблем потребують концептуального і науково-методичного забезпечення. Значимість подальшого дослідження ринку праці зростає в зв'язку з тим, що на цього ринку багато проблем. Його функціонування пов'язане з безліччю складнощів, зіткнень інтересів різних соціальних груп. Це нерідко викликає соціальну напруженість і громадські дисонанси. Тому, заходи що проводяться з метою врегулювання конфліктів, повинні носити толерантний, компромісний характер, враховувати інтереси всіх власників трудових відносин у результаті дослідження ролі, значущості, особливостей функціонування ринку праці та вдосконалення механізму регулювання, які функціонують у ньому є важливими і злободенними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-методологічну основу теорії ринку праці становлять ідеї видатних представників економічної думки М. Брейді, Г. Беккера, Д. Гордона, Дж. Гелбрейта, М. Вебера, Дж.М. Кейнса, Т. Мальгуса, К. Маркса, А. Маршалла, А. Пігу, А. Сміта, Ж.-Б. Сея, Д. Рікардо, М. Фрідмена, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера. Важливе методологічне значення для дослідження представляють праці деяких радянських вчених А. Котляра, П. Покритан, А. Смирнова, К. Сабо, Н. Цаголова, А. Щербакова, А. Ягодкіної і ін.

Питання що потребують подальшого дослідження. Незважаючи на великий досвід вирішення багатьох проблем функціонування ринку праці, деякі їх аспекти в теоретичному і методологічному плані вимагають подальших наукових досліджень. Досі є спірними питання дефініції ринку праці, його меж і особливостей функціонування, правочинностей учасників ринку, впливу факторів на даний ринок. Все це підвищує важливість його вивчення. Хоча багато дослідників звертали увагу на особливості функціонування ринку праці, його унікальні властивості не піддавалися комплексному аналізу. Аналіз ринку праці найчастіше носить описовий характер без виявлення глибинних особливостей, чіткості в поняттях і висновках. Недостатньо опрацьовано системний підхід при

розгляді індикаторів ринку праці та механізму його регулювання зазвичай можна зустріти фрагментарні дослідження по окремих його елементах.

Все зазначене вимагає комплексного соціально-економічного аналізу розглянутої проблеми розробки причинно-наслідкових зв'язків функціонування ринку праці з метою вдосконалення механізму підвищення його ефективності. Зазначені причини послужили основою вибору теми цієї статті, визначили мету і завдання дослідження.

Питання функціонування ринку праці досліджуються представниками різних наукових дисциплін: економіки, історії, демографії, соціології. Вони розглядаються в цілому ряді наукових робіт зарубіжних та вітчизняних вчених, у навчальних посібниках з економіки праці і економічної теорії.

Мета та завдання. Головна мета статті полягає в дослідженні положень економічної теорії, які розкривають особливості функціонування ринку праці, а також у розгляді сучасних тенденцій, властивих ринку праці для проведення корекції заходів, спрямованих на підвищення його ефективності.

Реалізація мети дослідження зумовила постановку і вирішення наступних взаємопов'язаних завдань: на основі комплексного підходу систематизувати висновки різноманітних теорій, накопичені в цій галузі дослідження, які відображають еволюцію, зміст і сутність функціонування ринку праці.

Вклад основного матеріалу. Сучасний ринок праці став особливим ринком, що поєднує як ринкові, так і неринкові властивості, він давно переріс прийняті концептуальні рамки. Це робить необхідним звернення до різноманітної наукової та публіцистичної літератури, що представляє різноманіття різних теорій дослідження точок зору і думок щодо ринку праці.

На сьогодні жодна теорія не має підстав претендувати на те, щоб називатися загальною, універсальною для будь-якого часу і стадії розвитку господарських відносин. Теоретичні концепції найчастіше досліджуються на базі одного визначення. Так, у марксизмі домінує економічна нерівність між найнятими робітниками і підприємцями, у неокласичній теорії визначається значущість та ринковий характер взаємовідносин учасників ринку праці, кейнсіанство визначає необхідність дослідження регулювання ринку праці, інституціоналізм вважає головним законами, встановлені правила, традиції на ринку праці.

Цінність багатьох теорій полягає в тому, що вони надали важливий досвід проникнення в суть даних трудових відносин (класична і неокласична теорії, марксистська теорія, кейнсіанська теорія), показали багато «нетрадиційних областей» ринку праці (інституціональна теорія, концепції майбутньої праці). Великий вклад у дослідження теоретичних концепцій

ринку праці здійснили наступні видатні економісти А. Смит, К. Маркс, Дж. Кейнс, А. Маршалл, Г. Беккер, Дж. Гелбрейт, А. Тоффлер, О. Уільямсон, Дж. Рифкін та ін.

Ринок праці є органічною ланкою всього ринкового механізму. Перед тим як визначити його соціально-економічну сутність доцільно розглянути що таке ринок взагалі. Класична політична економія підходить до визначення сутності ринку з різних позицій, які можна об'єднати в чотири напрями. Перший – під ринком розуміють простір, місце, сферу збуту товарів. Представники другого напрямку визначають ринок як сукупність продавців і покупців, третього – як сукупність товарно-грошових відносин, спосіб координації дій учасників, або як форму зв'язку товаровиробників. Вчені четвертого напрямку вбачають у ринку механізм, технологію здійснення обміну та розподілу товарів.

Функціонування ринку вимагає наявності певних умов. На думку відомого вченого Коуза, «Ринок запрацює тоді, коли будуть розмежовані права власності і з'явиться можливість для заключення угод по обміну ними за взаємоприйнятними цінами» [3, с. 21].

Таким чином, узагальнюючи поняття ринку можна сказати, що ринок – це сукупність економічних відносин з приводу купівлі-продажу, яким властива економічна незалежність, свобода у виборі суб'єктів (продавців і покупців), вільне ціноутворення в умовах конкурентного середовища.

Переходячи від дослідження ринку до ринку праці необхідно врахувати ряд досліджень щодо визначення категорії «ринку праці» з різних позицій. Сьогодні існує багато думок та дискусій щодо категорії «ринку праці» в якій давалося б чітко визначення в залежності від його ролі та функцій. Дослідники розглядають головним чином окремі аспекти ринку і висловлюють часто діаметрально протилежні за змістом думки. Значною мірою цим пояснюється різне тлумачення самого поняття «ринку праці» або «ринку робочої сили».

Сутність ринку праці як соціально-економічної категорії визначається за тим самим принципом, що й категорія ринку. Існує кілька підходів, що за аналогією можна розділити на чотири напрями.

Науковці першого напрямку використовують термін ринок робочої сили і розглядають його як сферу обігу специфічного товару «робоча сила» [7, с. 38] і як особливий, властивий товарно-грошовим відносинам спосіб її включення до економічної системи [10, с. 3].

Друга група вчених дає визначення ринку через його складові елементи – попит і пропозицію і навіть через сам термін ринок. Такі формування, на наш погляд, поверхневі, занадто вузькі, властиві учбово-методичній літературі. Так, у підручнику А.В. Сидоровича сказано, що ринок праці характеризує сукупну величину попиту на робочу силу та загальний обсяг

її пропозиції. При цьому зазначається хибність погляду на ринок праці як на сукупність осіб, які приймають участь у різних видах регульованої і нерегульованої мобільності [8, с. 229].

Деякі німецькі вчені, наприклад Хельга Маєр, зазначають, що «Пропозиція і попит на роботу силу означають ринок праці [17, с. 111]. Зовсім прості, короткі визначення, що теж не розкривають суті економічної категорії, наводяться в деяких економічних словниках. Наприклад, ринок праці – це ринок на якому визначаються заробітна плата та умови найму робочої сили.

Представники найбільш численної третьої групи науковців розглядають ринок праці крізь призму суспільних відносин. Так, А.А. Нікіфорова застосовує термін ринок праці та визначає його як систему суспільних відносин, що відображають рівень розвитку і досягнутий на даний період баланс інтересів між силами, що беруть участь на ринку: підприємцями, трудящими та державою [6, с. 10]. Л.М. Сосновська під ринком праці розуміє «сукупність економічних відносин, форм і методів погодження і регулювання інтересів безпосередніх виробників і роботодавців (підприємців), пов'язаних з організацією, використанням і оплатою найманої праці» [9, с. 3]. Аналогічне, але дещо ширше визначення ринку праці наводить Г.Я. Киперман.

Як систему трудових відносин, що ґрунтуються на товарно-грошових стосунках у сфері розподілу, обміну та використання робочої сили, розглядає ринок праці А.М. Гриненко [2, с. 4]. І.Ф. Гнібіденко вбачає в ринку праці «сукупність соціально-економічних відносин, за яких здійснюється формування пропозиції на роботу силу і реалізація попиту на неї [1, с. 11]. Проте ринок праці – це не лише сфера обміну, в якій здатність до праці переміщається від її власника до споживача. Ринок праці відіграє важливу роль у забезпеченні безперервності процесу відтворення найціннішого товару для суспільства – робочої сили. Саме в цьому і полягає економічна сутність ринкових процесів.

Найбільш повним і вдалим, на нашу думку, є визначення І. Маслової, яка вважає, «що ринок праці являє собою складну систему відносин з приводу обміну індивідуальною здатністю до праці на фонд життєвих благ, необхідних для відтворення робочої сили та розміщення працівника в системі суспільного поділу праці за законами товарного виробництва й обігу» [5, с. 12].

Для дослідників четвертого напряму характерно визначення ринку праці, з одного боку, як механізму саморегуляції попиту на роботу силу та її пропозицію через вільний рух зарплати і доходів, а з другого, як такого, що не регулює безпосередньо процес купівлі-продажу робочої сили, а тільки створює умови для задоволення попиту та пропозиції, опосередковуючи узгодження потреб роботодавця і бажуючого працювати за наймом.

У результаті з'ясувалося, що чотири підходи до визначення ринку праці не є діаметрально протилежними, а є його різними гранями. Одна частина науковців стверджує, що це різні й нетотожні поняття серед них І.Ф. Гнібіденко, інші, ми також приєднуємося до них вважають їх однаковими і використовують паралельно. Економічно прийнятним та рівнозначним слід вважати та використовувати обидва терміни: «ринок праці» та «ринок робочої сили» оскільки вони тісно поєднанні, доповнюють один одного переходячи в процесі ринкових відносин з одного у другий. Тому виникає дискусія, що є товаром – робоча сила чи праця. Відомо, що робоча сила – це сукупність фізичних та розумових якостей, яким володіє організм, людина і які вона використовує кожного разу коли виробляє будь-які споживчі вартості. Робоча сила виступає в ролі товару при умові: людина є власником і повністю розпоряджається нею; відокремлена від засобів виробництва; не має засобів для існування. Коли єдиним джерелом доходу для нього може стати продаж товару «робочої сили».

Праця ж є цілеспрямованою діяльністю людей по створенню матеріальних і духовних благ необхідних для задоволення потреб кожного індивідуума і суспільства в цілому.

Звичайно, здатність до праці не тотожна самій праці, її результатам, проте в процесі споживання, використання робочої сили ці категорії невіддільні. Так на ринку купується лише здатність людини до праці, що продається на певний період у кредит, тобто, робітник авансує її роботодавцю за умови оплати через певний період (зазвичай за місяць).

Висновки. У зв'язку з цим, на нашу думку, не слід категорично стверджувати однозначність понять «ринок праці» та «ринок робочої сили», а можна використовувати їх паралельно. Крім того ринок праці формується як органічна ланка ринкової системи загального характеру і відображає стан розширеного відтворення найголовнішого ресурсу – робочої сили і людини в суспільному плані.

Ми виходимо з того, що ринок праці розглядаємо як соціально-економічну систему, яка в сучасних умовах дозволяє людині домагатися реалізації двох поставлених нею завдань – задоволення її потреб і як працівника, і як особи, що розвивається.

Аналізуючи категорію «ринок праці» можна застосовувати також вузький та широкий підхід. Застосовуючи вузький підхід до обґрунтування ринку праці як економічної категорії, внесемо корективи про те, що ринок праці – це ринок, на якому предметом торгу виступають передбачувані результати, що отримуються за рахунок трудової діяльності, а також якісні характеристики робочої сили і робочих місць, що в сукупності виявляють трудовий дохід учасників ринку. Широкий підхід доповнює існуючі уявлення про ринок праці. У цьому випадку під ним розумі-

ється система соціально-трудова відносин між найнятим робітником і працедавцем (підприємцем), яка відбиває міру участі кожного з них у господарській діяльності з метою отримання найкращих результатів праці і досягається необхідних інтересів для кожного з суб'єктів.

Аналіз різних трактувань ринку праці призвів до розуміння його основ і виявлення тісного взаємозв'язку з іншими ресурсними ринками.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гнібіденко І.Ф. Ринок праці та соціальна інфраструктура на селі: можливі перспективи розвитку / І.Ф. Гнібіденко // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 2. – С. 79-89.
2. Гриненко А.М. Управління зайнятістю населення в умовах формування ринку праці. – К.: Знання, 1992. – 17 с.
3. Коуз Р. Фирма, ринок і право / Р. Коуз – М.: Новое издательство, 2007. – 224 с.
4. Курс экономической теории. Под ред. Сидоровича А.В. 2-е изд., перераб. И доп. – М.: Дело и Сервис, 2001. – 832 с.
5. Маслова І.С. Ефективна зайнятості і ринок робочої сили / І.С. Маслова // Вісник статистики. – 1990. – № 12. – С. 12.
6. Никифорова А.А. Рынок труда: занятость и безработица: монография / А.А. Никифорова. – М.: Международные отношения, 1991. – 184 с.
7. Онікієнко В.В. Ринок праці та соціальний захист населення України: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення: [науково-аналітична монографія] / В.В. Онікієнко – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. – 456 с.
8. Політична економія. Під ред. А.У. Сидоровича, Ф.М. Волкова. – М.: МГУ, 1993. – 407 с.
9. Сосновская Л.Н. Основы теории рынка труда / Л.Н. Сосновская. – СПб.: СПбУЭФ, 1992. – 124 с.
10. Шаленко М.В. Ринок робочої сили України: становлення і перспективи розвитку / М.В. Шаленко // Економіка України. – 1990. – № 3. – С.3-11.